

REGISTERBLAD

Namn:

Datum:

Område av riksintresse för naturvård i Gävleborgs län

Områdesnummer: Nr X 20

Områdesnamn: Övre Mellanljusnan

Kommun: Ljusdals kommun

Kartblad: 16 F SO, 16 G SV

Area: 13 760 ha varav 12 250 ha land och 1 510 ha vatten

Naturgeografisk region: 28 b Sydligt boreala kuperade områden

Kust/havsregion: Norrlands och Svealands storälvar

Regionindelning för sjöar och vattendrag: Avrinningsområde 48, Ljusnan

Agrara kulturlandskapsregioner:

Landskapsformer: Vågig bergkullterräng med relativ höjd >100 m

Riksvärde

Ås, isälvsdelta, dyner, raviner, nipor		
Vattendrag		Fauna

Värdeomdöme: Övre Mellanljusnan är ett utmärkt exempel på den postglaciala utvecklingen i en norrländsk älvdal nära HK. Området är mycket mångformigt, med bl a nipstränder, holmar, revlar, forsar, korvsjöar, raviner, hängmyrar. De fria forsarna gör denna variation inte bara pedagogiskt intressant, utan också viktig för den fauna som, särskilt vintertid, är beroende av en mångformig miljö och fria vattenytor. Randdeltat mellan Lassekrog och Korskrogen är i sitt slag ett av de största i landet. Erosionsbranterna är ovanligt höga och raka, förmodligen p g a det relativt grova materialet.

Botaniskt och landskapsbildsmässigt ligger här de mest värdefulla delarna av Mellanljusnan. Myrmarker i anslutning till randfältet har särskilda hydrologiska och botaniska värden. Bl a finns här den mycket sällsynta myrstarren. För den i mellansverige starkt trängda uttern är området betydelsefullt som genbank. Vidare finns värdefulla rastplatser för simfåglar. Vattendraget hyser lax (genetiskt ursprungligt?), harr och strömstationär öring. (Fiskeintresset mellan Laforsens kraftverk och Edeforsens kvarn)

Huvudkriterier: A Framstående exempel på landskapsutveckling i en stor älvdal

B Outbyggda forsar

C Hotade arter, bl a utter

E Ovanligt stort sandfält och höga nipor

Stödskriterier: mångformighet, naturlighet, kontinuitet, representativitet, raritet, nyckelområde, säregenhet, funktion, sårbarhet

Förutsättningar för bevarande: Skogs- och jordbruk bedrivs med särskild naturvårdshänsyn

Områdets värde påverkas negativt av vattenregleringar, kulvertering eller förändringar av vattendragets sträckning eller bottenprofil, vandringshinder, vattenuttag, utsläpp av försurande ämnen, tillförsel av organiska gifter, tungmetallnedfall eller utsläpp, överfiske, inplantering av främmande fiskstammar, uppdämningsföretag, långtgående igenväxning av hävdad mark, skogsavverkning intill älven, störningar på häckande eller rastande fågel.

Säkerställande: 1973: Primärt rekreationsområde

1976: Område av riksintresse för naturvård och för friluftsliv, FRP

1980: Länsstyrelsens vattenvårdsplan

Områdets huvuddrag: Mellanljusnan kallas den outbyggda delsträcka av Ljusnan som faller från högsta kustlinjen till det helt sjödominerade flacka loppet med början i trakterna kring Undersvik. Älvens nuvarande delta, det avsnitt som visar tecken på aktiv sedimentation, utgörs av det flacka partiet kring Ljusdal-Järvsö, Nedre Mellanljusnan, medan erosion och transport dominerar i Övre Mellanljusnan, mellan Laforsen och Ljusdal.

Mellan Laforsen och Korskrogen finns ca 10 forssträckor. Längre nedströms, vid Malmyrströmmen, följer Mellanljusnans längsta forssträcka.

Berggrunden inom området utgörs av sedimentgnejs och ögongnejsgranit. Genom inslag av biotit och grågnejsstråk har dessa en viss positiv inverkan på områdets vegetation. Klimatet är lokalkontinentalt med stora lokalklimatiskt betingade fluktuationer, beroende på exposition och fuktighet intill älven. Isrörelseriktningen var entydigt nordvästlig.

Ljusnanåsen löper genom området från Ygsjöns (SMHI S 685377 150606) dalgång SV om Färila, där den som en smal rygg ansluter till Ljusnans dalgång efter att ha löpt i en högre men med isrörelseriktningen mer överensstämmande paralleldal. Norr om Ljusnans skarpa krök, mellan Lassekrog och Korskrogen, döljs den i ett betydande fält av finsand med jämnt sluttande yta.

Åsen dyker upp igen i trakten av Laforsbron med en 25 m hög, skarp rygg, fortsätter till norr om Ängra där den sammansmälter med Näsbergsåsen i form av ett HK-delta. HK-finns svagt utbildad drygt 240 m ö h. På de vidsträckta sandhedarna har flygsandfält utbildats där några av de fossila, nord-sydligt orienterade dynerna är bland de största i landet.

Älvens recenta lopp är djupt nedskuret i isälvsedimenten, med yngre deltaplan, nipur, korvsjöar och strandvallar. I övrigt finns här flera erosionsformer av intresse för att klarlägga älvens postglaciala utveckling. Det stora fältet med finsand genomskärs av flera raviner med biflöden: Enån, Sorgån och Hoån, Anmärkningsvärt höga och raka erosionsbranter har utformats, till en del i isälvsgrus, i övrigt mestadels i sand med upp till 40 m nivåskillnad. På några ställen är de terrassformigt utbildade, t ex vid Kasteln. Även Sorgåns nedre lopp karakteriseras av terrasser, ibland med bidalar. Vid Föne ges ett pedagogiskt exempel på ett dynamiskt aktivt älvlandskap med avsnörda, grunda älvfåror, korvsjöar och flacka sedimentytor.

Älvdalen har en typisk zonerings beträffande strand- och vattenvegetationen, starkt påverkad av flödesregimen. Floran är typisk för norrländska älvdalar, med inslag av nordliga element, som ofta är transporterade av älven, och sydligare element, som gynnas av lokalklimatet. Mellan Laforsen och Korskrogen samt mellan Ygskorset och Måga rinner älven genom stora skogsområden, till skillnad från avsnittet vid Färila, där den istället omges av öppen jordbruksbygd.

Näringsfattig hedbarrskog dominerar, ofta kantad av lövbryn med björk, asp och rönn. På myrmarker och på de torra isälvsavlagringarna växer ensartade tallskogar, medan granskog med ängsinslag dominerar på rikare moränjordar och finmaterialjordar. Mot moarnas lavrika tallhed kontrasterar nipornas mer artrika och yppiga växtsamhällen. I de övre torrare partierna trivs mosippa. Yppiga ängssamhällen med bl a strutbräken, lundstjärnblomma, vårärt, skogsvicker och trolldruva tar över i de lägre delarna som har ett lövdominerat trädsnitt. Trots de många niporna dominerar vid lågvatten blockstränder närmast vattnet, med opportunistiska, ofta nordliga örter som t ex svarthö och fjällnejlika.

Skrotmyran, som upptar stora delar av randdeltat, är ett flackt, till större del en tall bevuxet mossekomplex. Mindre myrmarker i anslutning till sandfältet har högre naturvärden. Kårslåttarna, ett odikat, huvudsakligen fattigt kärr som däms på en terrass mellan deltat och Krögarberget i sydväst. Kärret kryper uppåt dalsidan som genomsilas med grundvatten; I botten på Sorgåravinen, två närbelägna rikkärr med flera tämligen ovanliga myrväxter, bl a trindstarr, gräsull, kärrull, myskgräs och tvåblad; Vid foten av östra nipan i Kölströmmen slutligen, ett källvattenförsörjt rikkärr med bl. a. den sällsynta myrstarren (*Carex heleonastes*). Kärret har använts som slåttermark.

Hela området, liksom så många andra, är ett igenväxande kulturlandskap. Ofta står bara lador kvar där skogen tränger på. Vid Föne har de flacka sedimentytorna använts som hårdvallsäng, som nu växer igen med trivial skog. Där markens bonitet är gynnsam, blir granskog ofta slutstadiet. Vid Föne dominerar tuvtåteläng, men torrängspartier med knylhavre, vårbrodd, ängsruta mm förekommer. Stockängarna i samma område är exempel på frodiga, slåttade flödesängar (raningsmarker). På Kastelns många terrassplan har det legat slåtterängar som nu befinner sig i de mest örtrika igenväxningsstadierna. De lägre områdena bildar på så vis ett variationsrikt lövmosaiklandskap. I korvsjöar fås en gradvis eutrofiering, ofta med fräken och bläddror. Odlingslandskapet mellan Färila och Svartån är omväxlande med småmyrar, tjärnar, moränbackar och igenväxande betesmarker med rödven och midsommarblomster. Stenkistor av imponerande storlek minner om flottningsepoken. Även äldre kulturyttringar typ fångstgropsystem, lämningar efter primitiv järnhantering och gravfält finns representerade.

Vintertid utgör våtmarkerna utmed älven viktiga beten för klövviltet, särskilt lågpartierna vid Kölströmmen. Området hyser fiskätare, beroende av de öppna forsarna, som utter, mink och skrak. Björn och lo förekommer regelbundet. Nipbranterna är utmärkta häckningsplatser för backsvala. De vid Hoppströmmen, Sorgån och Håvrahällan är de faunistiskt mest intressanta. Bläsande häckar här på gränsen av sitt utbredningsområde. Fiskgjuse har häckat vid Skrotmyran. Särskilt betydelsefulla för andfåglar och som rastplats är Stockängarna. De sommartid torrlagda leveerna är lämpliga för kungsfiskare. Strömstare är områdets karaktärsfågel. Även området mellan Färila och Svartån är vilt- och fågelrikt, fast mer likt Nedre Mellanljusnan. Flera av forsarna har goda harr- och öringbestånd.

Landskapsbild och förutsättningarna för friluftslivet har inventerats, bl a med tanke på konsekvenserna av en vattenkraftutbyggnad (Friberg 1972). De flesta forsar är framkomliga- med kanot och älvstranden bjuder på många lämpliga övernattningsplatser. Den sk Ljusnanleden följer älven. Skålvallssjöns (SMHI S 687014 149086) södra strand är en omtyckt och särpräglad badstrand i Kastelnmons finsand, med den skarpa lavrika tallskogen alldeles inpå.

Det största mänskliga ingreppet gjordes då Laforsens kraftverk byggdes och en djupt nedskuren torrfåra återstod. Dess fallhöjd är 35 m och energiuttaget 353 GWh/år. Närmaste lokal för de biotoper som tidigare fanns här kring forsar och fall är förmodligen Tännforsen i Jämtlands fjällvärd. Vidare tas 1.0 GWh/år ur ett litet kraftverk vid Ygskvarn, Skarpåns (Svartåns) utlopp strax nedströms Färila.

I början av 70-talet utreddes konsekvenserna av totalt 4 nya kraftverk i Ljusnan: Edänge (väsentligt större än Edeforsens), Ångra, Forsänge och Kasteln. En utbyggnad skulle ödelägga de flesta här redovisade naturvärden och särskilt drabba de skyddsvärda vattennära partierna.

Områdets ekologiska funktion skulle förändras och en ny och mer trivial fauna och flora framtvings. Utter och strömstare skulle försvinna. Bläsand, småkrak och silltrut skulle gå kraftigt tillbaka och klövviltet försvagas. Regeringen fann 1979 att hinder förelåg mot dessa utbyggnadsföretag, men anspråken kvarstår. Fler regleringar uppströms området skulle ytterligare påverka flödesregimen och hejda de nordliga elementen i floran.

Öringstammen i Ljusnan kallar Ljusnanöringen och är av mycket stor betydelse för landet. Öringen är uppströmslekande och dess uppväxtområde ligger mellan Laforsens kraftstation och Edänge (se 22 Nedra Mellanljusnan). Öringen har betydelse som utsättningsfisk.

Havsöring? Vildlax?

Anmärkningar:

Referenser: Aspenberg, P b Lundin, L, 1973: Mellanljusnans djurliv. Lantbrukshögskolan, Alnarp. Konsulentavdelningens stencilserie. Landskap 14.

Bergqvist, E, 1986: Svenska nip- och ravinlandskap, processer och former, översikter och förslag till naturreservat. Naturgeografiska institutionen, Uppsala (UNGI). Rapport 63. (manus)

Friberg, P, 1972: Mellanljusnan. Landskapsinventering. Per Friberg Landskapsbyrå AB.

Jonasson, S E och Jonasson, L, 1973: Vegetation inom outbyggda älvsträckor i Ljusnan. Växtbiologiska institutionen, Uppsala.

Lindberg, T & Wikberg, T, 1975: Översiktlig naturinventering utförd år 1975 av Ljusdals kommun. Länsstyrelsen i Gävleborgs län.

Lindell, M, 1966: Isälvsavlagringar i Gästrikland och Hälsingland. Naturgeografiska Institutionen, Uppsala.

Lundin, L, 1977: Mellanljusnan. Natur i Gävleborg, utgiven av Gävleborgs Naturvårdsförbund, årgång 1, s 61-68.

Länsstyrelserna i Gävleborgs och Jämtlands län, 1980: Vattenvårdsplan för Ljusnan m fl avrinningsområden.

Rune S, 1973: Rapport om inventering av naturvårdsobjekt inom Ljusnans dalgång 1968-69. Gävle.

Sundborg, Å, 1973: Indalsälven Ljungan Ljusnan Dalälven Klarälven, Geovetenskapliga naturvården. Naturgeografiska institutionen, Uppsala (UNGI). Rapport 27.

Fiskeriverket, beslut 1988-04-11 rörande Områden av riksintresse för yrkesfisket, områden av särskilt intresse för fritidsfisket samt områden av särskilt intresse avseende stammar av fisk.

Fiskeristyrelsen 1984. Bevarande av de svenska fiskbeståndens genetiska resurser.

Bergquist, B. 1996. Särskilt skyddsvärda vattenområden med hänsyn till fiske, friluftsliv och förekomst av skyddsvärda fiskarter/stammar.

Vattenfall 1989. Öringstammar i Sverige. Åtgärdsstudier för kompensation av fiskeskador. Delrapport 2.

Länsstyrelsen i Gävleborgs län, 1997. Värdefull natur i Gävleborg, naturvårdsprogram. Rapport 1997:12.